

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001

A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés

DOBÁK IMRE¹**A telefonlehallgatás kialakulásának nyomai a 19-20. század fordulóján, Magyarországon****The traces of beginnings of the phone tapping in the turning of the 19-20. Century, in Hungary****Absztrakt**

A tanulmány célja, a napjainkban titkos információgyűjtési területként ismert telefonlehallgatás történelmi előzményeinek áttekintése Magyarországon. A 20. század második felének időszaka már szélesebb körben kutatott, így az írás a 19-20. század fordulójára tekint vissza, keresve a vezetékes lehallgatás nyomait. Mind-ehhez értékes forrásokat jelenthetnek a korabeli (katonai), utasítások, egyes levéltári anyagok, valamint azon hadtudományi munkák, amelyekben néha felbukkannak a vezetékes híradás lehallgatási lehetőségei.

Kulcsszavak: hírszerzés, telefon, telefonlehallgatás

Abstract

The aim of this study is to overview the historical antecedents of the phone tapping in Hungary, which nowadays is part of the secret information gathering. The second half of the 20. century has already been widely researched, so this study looks back to the turning point of 19-20. century searching the traces of wiretapping. For all this, valuable sources could be the former military instructions, some archival materials, as well as those military science works, wherein sometimes emerge the opportunities of wire communication interception.

Kulcsszavak: intelligence, telephone, phone tapping, wiretap

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, egyetemi docens, National University of Public Service, Associate Professor, E-mail: dobak.imre@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-9632-2914
A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítójú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

BEVEZETŐ

A rendszerváltás időszakától időben visszafelé haladva, az éppen regnáló „titkosszolgálati korszakok” mentén egyre kevesebb forrással találkozhatunk a vezetékes telefonok lehallgatásának, ellenőrzésének témakörében. Az 1990 előtt működő állambiztonsági telefonellenőrzés témakörével már több tanulmány is foglalkozott,² rávilágítva a tevékenységhez kapcsolódó szervezetekre és azok szerepére. Ismert, hogy hogyan formálódott ennek 1945 utáni kialakítása, valamint töredékesen látható, hogy a két világháború között már mind a katonai hírszerzés és kémelhárítás, mind pedig a politikai nyomozó szervek alkalmazták³ a telefonlehallgatás titkos információgyűjtő képességét. Általánosságban az első világháború időszakát jelölik meg a vezetékes távbeszélő-lehallgatás (telefonlehallgatás⁴) elterjedési időszakaként, megalapozva a katonai felderítési terület és a belföldi telefonellenőrzés létrejöttét. A források alapján azonban feltételezhető az is, hogy az első világháború idejére bizonyos technikai ismeretek már rendelkezésre álltak, így érdemes az ezt megelőző néhány évtizedre – ha csak vázlatosan is, de – visszatekinteni.

TELEFÓNIA, AZ ÁLLAM BIZTONSÁGI ÉRDEKEI A 19-20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A 19. század utolsó negyede, a korábban megindult elektronikus információtovábbítás terén jelentős előrelépést hozott. A korszak új találmányai, többek között a távbeszélő (telefon), vagy akár az ún. szikratávíró⁵ rövid időn belül a hétköznapiakban is megjelentek, és megindulhatott későbbi, 20. századi térhódításuk. A telefon 1876-os szabadalmaztatását⁶ követően már 1878-ban megkezdték működésüket a telefonközpontok, majd 1880-ban hazánkban is kiadták az engedélyt az első telefonközpont létrehozására. Habár ennek kezdetben csak 25-50 előfizetője lehetett, mind a központok, mind az előfizetők száma folyamatos növekedésnek indult.⁷ Elterjedésében alapvetően a gazdasági, üzleti érdekek

² Többek között Bikki István, titkos operatív technikai rendszabályokkal és módszerekkel foglalkozó tanulmánya (2010), valamint Müller Rolf, Az operatív technikai osztály (1956-1962) című írása (2011).

³ Lásd: Varga Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásaiban c. tanulmányát (2009), valamint Kovács Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény c. munkáját (2006).

⁴ A telefonlehallgatás nem összekeverendő az időszak távíróvonalak ellenőrzésével, amely nemzetközi kitekintéssel ennél korábbra (távíróvezetékeket már az amerikai polgárháborúban is hallgattak le) nyúlik vissza.

⁵ A 19. század első felében megjelent vezetékes távíró (telegráf) felváltó, Morse jeleket használó, rádiós úton történő elektronikus információtovábbítási megoldás - „drótnélküli szikratávíró”

⁶ A kor telefonja, vezetéken történő, emberi beszéd értehető továbbításra alkalmas, mikrofont és hangszórót alkalmazó technikai megoldás. A telefon szabadalmát 1876-ban A. G. Bell jegyeztette be, majd a következő évben létrehozta üzleti vállalkozását is. Hazánkban az első telefonközpont kialakítása Puskás Tivadarhoz és testvéréhez Puskás Ferenchez köthető. Lásd.: <http://www.puskas.hu/puskas/eletrajz.htm> (letöltve: 2017.01.10.)

⁷ Forrás: Telefónia – A távközlés története, <http://infotatar.uw.hu/oktat/tavkozles.pdf> (letöltve: 2017.01.26.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

voltak meghatározóak, így az előfizetők között megjelentek a gazdasági élet szereplői, vállalatok, vállalkozók, kereskedők is (1899-től például a tőzsdei üzletek megkötésére is rendelkezésre állt).⁸ A fejlődés ütemét jól jelzi, hogy amíg 1894-ben a beszélgetések száma több mint 19,5 millió volt (a budapesti előfizetők száma 4 000, évi 11 millió beszélgetéssel), addig 1895 végére már „36 városban volt közhasználatú telefon-hálózat, 8 000 előfizetővel és 99 nyilvános állomással.”⁹

A századforduló utáni előfizetői számokat tekintve, 1901-ben már 16 ezer, 1905-ben 26 ezer, 1910-ben 51 ezer, míg 1913-ban, a háború előtti utolsó évben 76 ezer előfizetőt láthatunk a nemzetközi történelmi statisztikákban.¹⁰ A kapcsolódó hívásadatok alapján pedig, amíg 1901-ben közel 43 millió, 1905-ben 83 millió, 1910-ben 161 millió, 1913-ban már 234 millió hívást bonyolítottak le, ami előfizetőnként átlagban 8,4 hívást jelentett napi átlagban. (Hollós József¹¹ 1897-ben megjelent írása¹² jól mutatja azonban, hogy a szóbeli kommunikáció továbbítására alkalmas távbeszélő mellett a szöveges üzenetek gyors továbbításra alkalmas vezetékes táviró továbbra is meghatározó volt a századfordulón a vezetékes összeköttetésben. A táviratok mennyiségét tekintve a budapesti központi táviróhivatalnál¹³ 1897-ben „*átlag napi 2 086 darab táviratot adnak föl, 3 136 darabot kézbesítenek és 7 100 darabot kezelnek átfutólag, az összes forgalom tehát naponta átlag mintegy 12 200 [...] Az összes feldolgozott táviratok darabszáma megközelíti évenként a 4 és fél milliót, mely összeg az egész ország forgalmának mintegy 60 százalékát teszi.*”¹⁴)

Az információk továbbításának új lehetőségére, a telefonhálózatokra az állam is kiemelt figyelmet fordított, egyrészt annak gazdaságélénkítő lehetőségei,¹⁵ másrészt vélhetően az állam működéséhez kapcsolódó egyéb feladatok miatt. A hazai telefonhálózatok kezdetben rendkívül sokszínűek voltak, amelyek fejlődését, így az állami intézmények, minisztériumok telefonhálózathoz történő csatlakozásának kezdeteit Frisnyák Zsuzsa értékes

⁸ HORVÁTH Attila: A tőzsde és a spekuláció, Rubicon 2. évfolyam (1991) 9 szám (14.)

⁹ HOLLÓS József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31. 56.o.

¹⁰ BRIAN MITCHELL (szerk.): International Historical Statistics: Europe 1750-1993 766. o. forrás: <https://books.google.hu> (letöltve: 2017.01.22.)

¹¹ Hollós József gépészmérnök (1862-1945), 1896-tól a Posta és Táviró Vezérgazgatóság főmérnöke, majd műszaki igazgatója, 1918-1920 a magyar postaigazgatás vezérgazgatója. Az első csepeli rádiótávíró-állomás (szikraadó) megépítője (1914. október 15.) Forrás: <http://old.mtv.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/hollos-jozsef-gepeszmernoek-az-első-csepeli-radiotaviro-allomas-szikraado-megepitője-70-eve-hunyt-el.valamint> <http://www.nevpont.hu/view/10054> (letöltve: 2017.02.10.)

¹² HOLLÓS József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31.

¹³ Ennek központja a 136 „bevezetett dróttal” rendelkező központi táviróhivatal a Koronaherczeg-utcában (mai V. kerület Petőfi Sándor utca) levő posta- és távirópalotában volt, ahol két teremben éjjel-nappal dolgoztak az alkalmazottak a nyomtatott betűkkel papírszalagra író ún. Hughes-féle távirógépekkel (40 db) és a morse jeleket használó, Morse-féle távirógépekkel (122 db). A munkaerő nagyságát jól jelzi, hogy a feladatokat „dél előtt 116, délután 105, és éjjel 25 alkalmazott” végezte. Lásd: HOLLÓS József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31.

¹⁴ HOLLÓS József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31.

¹⁵ FRISNYÁK Zsuzsa: Munka, üzlet, fecsegés – távbeszélőn, História 2008/8 szám 22.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

írásából¹⁶ ismerhetjük meg. Itt olvashatjuk, hogy a Honvédelmi Minisztérium például 1881-ben, a Belügyminisztérium 1885-ben vált telefonelőfizetővé. A tanulmány alapján az első világháború előtt hazánkban négyféle (egymástól elkülönített) telefonhálózat működött, így:

- a városi hálózatok, amelyek a városokon belüli kapcsolattartást biztosították;
- egyes városokat összekötő interurbán vonalak;
- az államigazgatás érdekeit szolgáló törvényhatósági hálózatok,¹⁷ amelyek a megyeszékhely és a járási központok közötti kapcsolatot biztosították;
- egyéb, más hálózatokhoz nem kapcsolódó magánhasználatú távbeszélő-hálózatok (pl. uradalmak, gyárak esetében).

A városok közötti telefonvezetékek az 1890-es években folyamatosan épültek ki, főként a vasút mentén történő vonalvezetéssel, először Budapest és Bécs között (1890), majd Váccon és Pozsonyon át Budapest és Bécs között a második vonal (1893), Budapest-Szeged-Temesvár-Arad (1893) között, Budapest-Székesfehérvár között (1894), majd Kecskemét is bekapcsolódott a Budapest-Temesvár vonalba.¹⁸

A technikai fejlődést néhány éven belül követte a jogi szabályozás is, hiszen 1888-ban a kormány Baross Gábor miniszter¹⁹ javaslatának megfelelően államosította a közhasznú távbeszélő-hálózatot, állami engedélyhez kötötte többek között a távbeszélő hálózatok létesítését és üzemben tartását. Az államosítás alapját az 1888. évi XXXI. törvénycikk teremtette meg, és az állam „10 év alatt fokozatosan kivásárolta az összes magántulajdonú telefonhálózatot.”²⁰ Mint a távírda, a távbeszélő és egyéb villamos berendezésekről szóló 1888. évi XXXI. törvénycikk 1. §-a megfogalmazza: „A távírda, a távbeszélő és villamos jelzők, illetve ezeknek felállítása, berendezése és üzletben tartása, – azoknak kivételével, melyek az egyes házak belsejében, úgyszintén más köz- vagy magánterület által el nem választott telken, avagy összefüggő birtokon a közhasználat felállítása, berendezése és üzletben tartása kizárásával tervezetnek, s melyeknek létesítése és használata semmiféle engedélyhez kötve nincs – az államnak fenntartott jogai közé tartoznak.”²¹

Ennek értelmében, aki távírdát, távbeszélőt kívánt létesíteni, vagy üzemben tartani előzetesen engedélyt kellett kérnie. Kiemelten kezelték továbbá az állam biztonsági szem-

¹⁶ uo.

¹⁷ A törvényhatóságok céljára az állam 1893-tól létesített ún. törvényhatósági telefon-hálózatokat, amelyeknek azonban bárki előfizetője lehetett, illetve igénybe vehette azokat. Lásd: Hollós József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31.

¹⁸ uo.

¹⁹ Baross Gábor - közmunka- és közlekedésügyi miniszter 1886-1889 között

²⁰ MIHÁLYI Péter: A 2010-14 közötti államosítások történelmi előzményei Magyarországon, 1722-1962, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Műhelytanulmányok MT-DP – 2015/20, 17.o. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1520.pdf> (letöltve: 2017.01.25.)

²¹ 1888. évi XXXI. törvénycikk a távírda, a távbeszélő és egyéb villamos berendezésekről, http://mtmi.hu/dokumentum/913/Magyar_sajtojogi_szabalyok_18671914.pdf (letöltve 2017.01.20.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

pontjainak figyelembevételét is, így a törvénycikk 3. §-ában szabályozásra került, hogy a közmunka- és közlekedésügyi miniszter által kiadható engedélyokiratban, minden esetre biztosítani kell az államrendészet érdekeit is. Az állam szempontjából kiemelten fontos területeken, így többek között a közszolgálat, közbiztonság, közegészség, árvédelem, vagy tűzoltás céljaihoz szükséges távírda, távbeszélő berendezések létesítése során azonban a miniszternek jogában állt az engedélyezés feltételein könnyíteni is.²² A törvénycikk pénzbüntetéssel kívánta büntetni azokat, akik „közterület által, vagy mások tulajdonát képező magánterület által elválasztott telkén vagy birtokán előzetes engedély nélkül távírda, távbeszélő vagy villamos jelző berendezést létesít, vagy engedély nélkül fenntart, vagy aki a magánhasználatú távírdát a magánhasználat természetével ellenkező módon használja...”²³ A szabályozás alapján a miniszter „az engedély nélkül létesített berendezést az illető közigazgatási (rendőri) hatóság útján azonnal lezáratja”²⁴ és felszólítja annak eltávolítására, vagy az, „a panaszolt fél költségére ugyancsak a rendőri hatóság által azonnal eltávolítandó lesz.”²⁵

Az üzemeltetéshez kapcsolódóan fontossá vált, az egyre nagyobb előfizetői számmal rendelkező központok esetében a személyzet megbízhatóságának kérdése is, hiszen ezekben a központokban a kapcsolási feladatokat kezelők végezték, összekapcsolva a hívó és hívott felet. Az ún. távírótitkok megóvása (ennek fogalmába sorolták általánosságban a távbeszélő titkot²⁶ is) érdekében „az alkalmazottaknak a beszélgetések kihallgatása végett a távbeszélő vonalba belépni tilos”²⁷ volt. Mivel azonban a beszélgetések során a kezelő nem láthatta „hogya a két fél mikor teszi le a telefont, ezért rendszeres időközönként be kellett lépnie a beszélgetésbe,”²⁸ így a kezelő a távbeszélő beszélgetésnél a kommunikáció tartalmát megismerhette.

Talán éppen ezért fordítottak figyelmet a távíratok és távbeszélő beszélgetések titkának harmadik féllel szembeni megóvására, amely, mint később megfogalmazták²⁹ elengedhetetlen kelléke a távíró iránti bizalomnak. Mindez az üzletszabályzatban is megjelent, miszerint a távbeszélőnél „az üzemi okokból szükséges megfigyelést kivéve, tilos a személyzetnek a beszélgetést kihallgatni, arra másnak módot nyújtani, a távbeszélőn hallott beszélge-

²² uo. 2. §

²³ uo. 11. §

²⁴ uo.

²⁵ uo.

²⁶ HOLLÓS József: A posta-, távíró-, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve, Szerző kiadása, Budapest 1927, 113.o.

²⁷ uo. 114.o.

²⁸ Forrás: Telefónia – A távközlés története, <http://infotanar.uw.hu/oktat/tavkozles.pdf> (letöltve: 2017.01.26.)

²⁹ HOLLÓS József: A posta-, távíró-, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve, Szerző kiadása, Budapest 1927, 113.o. 37. §. A hivatkozott mű 1927-es keltezésű, azonban a távíró- távbeszélő- (rádió-) jog forrásainál A távíró-távbeszélő és villamos jelzőberendezések létesítéséről szóló 1888. évi XXXI. törvénycikk is megjelenik. (szerz. megj.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

tés tartalmát mással közölni, vagy azt, hogy ki, kivel, mikor, miről beszélt, másnak elmondani. A beszélgetés kihallgatása az alkalmazott által, a szükséges megfigyelés esetét kivéve, szintén titoksértés. Arról, hogy ki, kivel és mikor beszélt, csakis a beszélő feleknek s igazolt meghatalmazottjaiknak szabad felvilágosítást adni.³⁰ Az 1888. évi XXXI. törvény-cikk végrehajtására kiadott 1890. évi 23.445 sz. rendelet 73. §-a is kimondja, hogy „engedélyes, valamint alkalmazottjai kötelesek a berendezés vezetőkein váltott közléseket, a mennyiben arról tudomást vesznek, titokban tartani.”³¹

Az állam oldaláról, az információk „bizalmassága,” miatt így figyelemmel kísérték a posta és távírdahivatalok dolgozóinak alkalmasságát, ezáltal is szavatolva a továbbított információk védelmét. Erre leginkább az ott dolgozók (különösen a posta és távírdák vezetőinek) megfelelő kiválasztásával kerülhetett sor, amely kapcsán a szakmai hozzáértésük mellett a megbízhatóság szempontjai is előtérbe kerültek. Ilyen esetről tanúskodik a m. kir. közmunka és közlekedési miniszter, Tisza Kálmánnak a m. kir. belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnöknek 1883. október 22-én küldött, a zimonyi posta és távírda tisztek megbízhatósága tárgyában küldött átirata.³² A zimonyi távírda vezetőjének áthelyezését és helyére, egy postagyakornok személyében új személy kinevezését érintő lépésekre vélhetően egy korábbi bizalmas jelentés miatt kerülhetett sor. Ebben, annak szerzője visszaélésekről beszámolva megkérdőjelezhette a „főállomási főnök” megbízhatóságát. Az átirat, pedig az érintett korábbi elismeréseinek említése mellett megjegyzi, hogy „a nevezett főállomás személyzete is [...] külön ki lett választva...”³³ A forrásból kiderül továbbá, hogy mindettől függetlenül intézkedtek, hogy az érintett állomás beosztott személyzetének „magaviselete és hivataloskodása” még szigorúbb ellenőrzés alá helyeztessék.

Egy másik korabeli forrásanyagban a „szakmai” megbízhatóságon túl a politikai magatartás és megbízhatóság szempontjai szintén visszatükröződnek. A m. kir. közmunka és közlekedési miniszter, Tisza Kálmánnak 1886-ban írt leveléből megtudhatjuk, hogy a miniszter minden posta és távírda igazgatót utasított, hogy „összes hivatalnokaikat a titoktartásra figyelmeztessék, úgy nemkülönben arra, hogy a nemzetiségi üzelmekkel szemben hazafiúi kötelességeiket a fennálló törvények és rendeletek alapján a legerélyesebben teljesítsék és [...] tisztviselőiknek a tekintetben való magaratását a legéberebb figyelemmel kísérik. Intézkedtem egyúttal, hogy az összes tisztviselők politikai és erkölcsi magatartásáról s megbízhatóságáról jelentés terjesztessék elém.”³⁴

³⁰ HOLLÓS József: A posta-, távíró-, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve, Szerző kiadása, Budapest 1927, 114. o.

³¹ Rendeleték tára 1890, Magyar kir. Belügyminisztérium https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1890/?pg=1384&layout=s&query=23.445 (letöltve: 2017.02.10.)

³² MNL OL K 149 1883 15 tétel, 1203. sz. irat

³³ uo.

³⁴ MNL OL K 149 1886 15. tétel, 4306. sz. (1886. jan. 04.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

Hollós József 1897-ben, már hivatkozott újságcikkének bevezetőjében a táviróhivatalok munkájának titkossága kapcsán fogalmazza meg, hogy „*az elzárkozottságnak a jogosultságát az magyarázza meg, hogy a táviróhivatalok falai csupa titkot őriznek. Ritka távirat az, mely állami, üzleti, családi vagy egyéb természetű titkot ne tartalmazna. E titkok szigorú megőrzésére az államot a törvény kötelezi, s ezért az állam viszont a táviró alkalmazottait esketteti fel arra, hogy e titkot szigorúan megőrzik. Még csak arra nézve sem szabad senkinek felvilágosítást adniok: ki, honnan, mikor és kinek küldött táviratot.*”³⁵

Az 1888. évi XXXI. törvény cikk 4. §-ból kiolvasható a tulajdonosi kör megbízhatóságának kérdésköre is. A távirók működtetéséhez szükséges engedély kapcsán megfogalmazzák például, hogy „*Amennyiben halálozás esetében az engedély idegen állampolgárra szállna át, a közmunka- és közlekedésügyi miniszternek jogában áll az engedélyt az idegen állampolgártól azonnal elvonni vagy saját választása szerint azt követelni, hogy az üzletvezetés oly belföldi állampolgár által gyakoroltassék, kinek személyében a közmunka- és közlekedésügyi miniszter megnyugszik.*”³⁶

Érdekesnek tűnhet az áttekintett levéltári forrásokban fellelt azon, üzleti kérelem esete is, amely – az első világháború kirobbanásának évében – az államrendészet munkáját is igénybe vette. Az 1914-ben felmerült ügy „*a nem állami szervek által történő távirat közvetítő iroda*” megnyitásának ügye. Az elképzelés alapjául „*a hadban álló országok lakosai közötti távirati érintkezés lehetővé tétele érdekében*” Zürichben megnyitott távirati közvetítő iroda szolgált, amely lényegében a hadban álló országok polgárai között, üzleti érdekek mentén kívánta biztosítani a távirati összeköttetés lehetőségét. Az irodának már Berlinben, Münchenben, Bécsben is voltak fiókjai, így Budapesten terjeszkedve kívánt a bécsi fiókiroda vezetője újabb irodát nyitni. Mindez azonban már az érintett magyar belügyi szervek engedélyét igényelte. A kapcsolódó iratokból³⁷ kiderül, hogy a bécsi fiókiroda magyar partnere hivatalosan is bejelentette, hogy a zürichi vállalat budapesti fiókirodáját átvette és ennek tudomásulvételét kérte. A kérelem, mint az ellenséges országok irányába történő információtovábbítási csatorna lehetősége a háborús légkörben állambiztonsági szempontból is komoly aggályokat vetett fel, így a magyar hatóságok így először az osztrák szerveknél tájékozódtak. A kapott választ szerint „*a táviratok közvetítése megtiltott (megj.: Bécsben), a vonatkozó kérvényt azonban a helytartóság tárgyalja.*”³⁸ Mindez kihatott a magyar döntésre is, hiszen a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitánya arról értesítette a belügyminisztert, hogy a m. kir. kereskedelemügyi miniszter az üzletszerű távirat közvetítést nem engedélyezte.

³⁵ HOLLÓS József, Vasárnapi Újság, 44. évfolyam, 5. szám, Budapest, 1897. január 31.

³⁶ 1888. évi XXXI. törvény cikk a távirók, a távbeszélő és egyéb villamos berendezésekről http://mtmi.hu/dokumentum/913/Magyar_sajtojogi_szabalyok_18671914.pdf (letöltve: 2017.01.20.)

³⁷ MNL OL K 149 1914 74014/V.

³⁸ MNL OL K 149 1914 3 6463. sz.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

A döntésről a posta és távírda vezérigazgatója által alább megfogalmazottak is tanúskodnak: „A bejelentést nem vettem tudomásul és a budapesti posta és távírda igazgatóságot felhívtam, hogy közölje a nevezettel, hogy a tervezett – üzletszerű – távirat közvetítést nem engedem meg. Erről a Székesfőváros közönségét, utalással a katonai és hasonló irodák tilalmazása tárgyában kiadott 39541/908. számú rendeletemre tudomás és mihez-tartás végett azzal értesítem, hogy az ügyre a m. kir. államrendőrség figyelmét is felhív-tam.”³⁹ (Az államrendőrség korabeli működését jól jelzi, hogy a főkapitány egyben jelentet-te a Belügyminiszternek, hogy az érintett megfigyelése iránt már intézkedett is.)

Az állami távírdák és távbeszélő hálózatok biztonságának szempontja mellett szóltak, hogy a századforduló időszakában már elterjedten használták a közigazgatás szervei, a katonaság, a csendőrség.⁴⁰ Már a háború előtt léteztek ún. „titkosként kezelt” előfizetői állomások is, amelyre példa az 1914-ben a posta és távírda vezérigazgatójának, m. kir. belügyminiszternek küldött átirata.⁴¹ Ebben említik a „309. sz. titkos” állomást, amelyről kezdeményezett interurbán beszélgetéseket hitelre fogadta el a posta, és a díjakat a belügyminisztérium többi állomásairól hitelre folytatott beszélgetések díjaira előírt módon számolták el a belügyi tárca terhére. Az államrendészeti tevékenység során, például az államrendészeti céllal határtérségekbe kirendelt detektívek központba történő jelentéseikre használták a távirót és a távbeszélőt. (A kapcsolódó, korabeli belügyi iratanyagok között gyakran találkozunk feljegyzésekkel telefonbeszélgetésekről, e célra rendszeresített űrlap-okkal, formanyomtatványokkal.) A telefonon történő jelentésleadással szemben alapvetően a távirati megoldások nyomait láthatjuk, amelyen lényegében nyíltan küldtek információt az általuk végzett ügyek (pl. valakinek a megfigyelése) aktuális eredményeiről.⁴² A táviró használatának preferálása mögött vélhetően a jelentések írott formában történő későbbi kezelhetőségét, és a papír alapon megjelenő táviratok ügyekhez csatolásának lehetőségét is kereshetjük. (Érdekesség, hogy hivatkozásként a táviratokon egységesen az adott ügyek hivatalos iratokon lévő számát és a Belügyminisztérium címzést láthatjuk).

A távbeszélők lehallgatására az áttekintett korabeli jogszabályokban nem találtam konkrét részletszabályozást, bár a századforduló időszakát tekintve említésre érdemes lehet az 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a bűnvádi perrendtartásról⁴³), amely a levelek, táviratok és egyéb küldemények lefoglalását szabályozta. Mindez azonban az írott formában történő közleményekre (távirat) irányul, így (171. §):

³⁹ (Budapest, 1914. október 24-én. aláíró: Follért s.k. posta és távírda vezérigazgató.)

⁴⁰ A csendőrkörületeknél az információk továbbítására például tisztii telefonügyeletet működtettek, amelyekbe a 1914-től a számvivőtiszteket, zászlóosokat és számvivő tiszthelyetteseket is bevontak. MNL OL K149 1914 11 1796 res/914 sz.

⁴¹ MNL OL K 149 1914 11 1-7663 sz. (25392. sz. 1914), (báró Perényi Zsigmond államtitkár „309. sz. titkos” állomása)

⁴² MNL OL K 149 1914 3 8610 sz.

⁴³ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, kihirdetve: 1989.12.22. forrás: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6650#bjOid1d01> (letöltve: 2017.02.10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

„Ha a terhelt valamely büntett vagy nem csupán pénzbüntetéssel büntetendő vétség miatt vizsgálat alatt áll, vagy le van tartóztatva, vagy ha ellene ily bűncselekmény miatt az elővezetés, elfogatás, vagy a főtárgyalás el van rendelve és oly körülmények forognak fenn, melyekből alaposan következtethető, hogy a hozzá intézett vagy tőle származó levelek, táviratok és egyéb küldemények ellene vagy terhelt-társa ellen bizonyítékul szolgálhatnak; azok lefoglalhatók és a posta- és táviró-hivatalok, valamint egyéb szállító vagy fuvarozó intézetek kötelesek azokat kiadni.”

A lefoglalásnál, „levelek, táviratok és egyéb küldemények” megfogalmazás jelenik meg, amely attól függetlenül, hogy a lefoglalásra irányuló határozatot⁴⁴ a vizsgálóbíró, vagy a járásbíró az illető posta-, táviró- vagy *távbeszélő-hivatalhoz* küldte (178. §), véleményem szerint nem érintette a távbeszélő forgalom korabeli ellenőrizhetőségét.

A kereskedelemügyi miniszter 1906-ban kiadott, a postaküldemények és táviratok lefoglalásáról szóló rendelete⁴⁵ már részletesen szabályozza a lefoglalást, a távbeszélőkön szóban elhangzó közlések ellenőrzésére/lehallgatására azonban itt sem találunk konkrét utalást. A rendelet megfogalmazza többek között, hogy *„a vizsgálóbírák, kir. járásbírók és kir. törvényszékek (vádtnács) jogosítva vannak a büntett vagy nem csupán pénzbüntetéssel büntetendő vétséggel terhelt ellen folyamatba tett bűnügyekben a terheltnek szánt vagy tőlük eredő leveleket s egyéb postaküldeményeket, nemkülönbön táviratokat (még ha álcím alatt érkeztek vagy adattak is fel) a posta- és táviróhivataloknál lefoglalni és azok kiszolgáltatását kívánni.”* Szintén a rendeletben jelenik meg, hogy a posta- és táviróhivatalok kötelesek voltak a kéréseket *„feltétlenül és késelem nélkül a saját hatáskörükben teljesíteni.”* A tevékenység titkosságát pedig jól mutatja, hogy *„a postaküldemények vagy táviratok lefoglalásáról vagy a postaküldemények elkobzásáról”* sem a feladót, sem a címzettet nem értesíthették.

A telefonlehallgatás a technikai környezettel párhuzamosan fejlődött a világ más részein is. 1895-től például a New York-i rendőrségen már hallgattak le telefonvonalakat, de a magánnyomozások mentén is gyakran alkalmazták.⁴⁶ Mint a kor egyéb találmányai esetében nem lehet kétségünk afelől, hogy a telefon megjelenésével annak ellenőrzési módsze-

⁴⁴ A postaküldemények és táviratok lefoglalásának, illetve visszatartásának közlését az érintett posta- és táviróhivatalokkal írott határozatban, személyes megjelenés esetében jegyzőkönyv felvétele mellett élő szóval, valamint távbeszélés útján is elrendelhető volt, de a vizsgálóbíró, járásbíró, kir. törvényszék (vádtnács), sajtóbíró, illetve a kir. ügyészség köteles volt az írott határozatot a posta- és táviróhivatalnak utólag és nyomban megküldeni.

⁴⁵ A kereskedelemügyi m. kir. minister 1906. évi 21.809/b/1906. szám alatt kiadott rendelete a postaküldemények és táviratok lefoglalása s azokról adatok szolgáltatására vonatkozólag, Budapest, 1906. márczius hó 20.

⁴⁶ Kerry Segrave: *Wiretapping and Electronic Surveillance in America, 1862-1920*, McFarland, 2014, ISBN 1476617406, 232.,

https://books.google.hu/books?id=he5ZBAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (letöltve: 2017.02.05.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

rei rövid időn belül megjelentek, illetve kialakultak Európának ezen a részein is. A távbeszélő vonalak lehallgatására vonatkozó kezdeti technikai képességekre – mint a később ismertetésre kerülő katonai híradó utasításokból kiderül – igazából azonban a korszak katonai műszaki ismeretei mentén már találhatunk konkrétumokat. Mint felderítési, hírszerzési módszer jelentőségére igazán csak a világháború eseményei világítottak rá.

A TÁVBESZÉLŐ-ELLENŐRZÉS TECHNIKAI LEHETŐSÉGEI A KATONAI SZABÁLYZATOK TÜKRÉBEN

Az ellenség által, elektronikus úton továbbított információk megszerzésének feladata, a katonai hírszerzés, felderítés tevékenységéhez kapcsolódva az első világháború időszakában terjedt el. A humán felderítési megoldások mellett a technikai fejlődés révén egyre előkelőbb helyet foglaltak el a műszaki területek (távbeszélő lehallgatás, a távfényképezés, a rádió lehallgatás, vagy akár a repülőalkalmazása), amelyek speciális műszaki ismeretekkel rendelkező állomány munkáját feltételezték. Amellett, hogy az első világháború végére *„az első helyet a hírszerzésben az ellenség titkos rádiósürgönyeinek lehallgatása és megfejtése foglalta el,”*⁴⁷ a korszak történetével foglalkozó több forrás is megerősíti, hogy a haderő gyakorlatában fontos elem volt az ellenséges vezetékes vonalak információszerzési célú lehallgatása.⁴⁸

Az alkalmazott távbeszélő-ellenőrzés kezdeti műszaki megoldásait, és a kapcsolódó műszaki-technikai ismereteket a híradó csapatoknál kell keresnünk, amelyet már 1883-ban⁴⁹ felállítottak. Ennek feladatai között jelent meg a tábori távíró, távbeszélő és egyéb műszaki híradó eszközök telepítése is, majd azok lehallgatása is. A már lényegében felderítési és hírszerzési tevékenységként értelmezhető, az ellenség vezetékes (kezdetben távíró, majd telefon) összeköttetései lehallgatási megoldásaira adalékokat a korabeli utasításokban⁵⁰ és a két világháború között keletkezett egyes hadtudományi írásokban találhatunk.

Julier Ferenc „A hadvezetés művészete” című munkájában a távíró hadviselésben történő megjelenése kapcsán 1931-ben fogalmazta meg, hogy *„évezredek át, egészen 1866-ig bezárólag, a hadvezér parancsainak továbbítására és az alvezér jelentéseinek beküldésére a lovas szolgált. A távíró a hadviselésben csak 1870-ben és ekkor is csak*

⁴⁷ JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete, Kincsestár, Kiadja: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931. 41. o.

⁴⁸ A világháború 1914-1918, különös tekintettel Magyarországra s a magyar csapatok szereplésére, V. kötet, Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Hadilevéltár, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása, Budapest, 1932, 657. o.

⁴⁹ SZABÓ Sándor: A műszaki támogatás cél- és feladatrendszerének változása az I. Világháború végéig, Műszaki Katonai Közöny, XXIV. évfolyam, 2014. 2. szám, 33. o.

⁵⁰ A tanulmány készítése során áttekintett szabályzatok és utasítások megtalálhatóak a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar könyvtárában.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

igen szerény mértékben került használatba s így parancsközvetítő fő eszköz a ló maradt. Ebből eredt, hogy a nagyobb távolságra küldött parancsok és jelentések, a hadihelyzet állandó változásánál fogva, bizonyos fokig csak a móltra (és nem a jelenre) vonatkoztak és annyi idővel túl haladott helyzetet tárgyaltak, mint amennyit a továbbítási eszköz, a távolság megtevésére kívánt.⁵¹

Természetesen a 19. század végén a haderő információtovábbításra szolgáló eszköztárában jelen voltak még azon technikai eszközök is, amelyek az „elektromos” távíró használata helyett, illetve annak pótlására szolgáltak. Érdekességként megemlítve, ilyen volt a lovas távíró felszerelés részeként megjelenő optikai távjelző készülék,⁵² amelyet azokban az esetekben használtak az üzenetek továbbítására, ahol a távíró vezetékeinek kiépítésére időhiányban nem nyílt lehetőség. Maga az optikai távjelző-készülék alapelve a vonatkozó Utasítás⁵³ 2. §. szerint, a „Morse-féle jelelemeknek (pont és vonás) rövid és hosszú fény sugarak alakjában való előállításán nyugszik, a melyek az által lesznek egy távolálló figyelőnek láthatóvá téve, hogy egy üveglencse által gyűjtött fényforrás, egy billentyűvel kapcsolatban levő ellenző segítségével rövidebb és hosszabb ideig mutattatik; [...] Az optikai távjelző-készülék alkalmazásánál ennélfogva [...] a haszon csak akkor lesz tetemes, ha a sürgöny rövid, és az idő által kifejezett távolságra való tekintettel, mentül gyorsabban történhetik a továbbítás.”⁵⁴

Az optikai távjelző-készülék főként a vezetékek kiépítésére alkalmatlan terepszakaszokon keresztül biztosíthatott megfelelő megoldást. Ilyen területek lehettek a vizeken, mocsarakon keresztül történő híradás, vagy akár az ellenség által megszállt területek is. A fény útján továbbított jelek távcsővel történő leolvashatóságánál kb. 20 kilométeres átlagos távolsággal számolhattak. Kedvező esetekben mindez azonban ennél több is lehetett,⁵⁵ hiszen a láthatóságot számos tényező (pl. időjárási viszonyok, éjjeli tiszta égbolt) befolyásolta.⁵⁶ Az eszköz a felderítésben résztvevők információinak továbbítására is rendelkezés-

⁵¹ JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete, Kincsestár, Kiadja: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931. 33. o.

⁵² Az optikai-távjelző készülék értelemszerűen nem tartozik a vezetékes úton történő kommunikációtovábbítás, illetve ellenőrzés szigorúan vett témaköréhez, azonban az információtovábbítás terén a korszakban egyfajta alternatívaként, kiegészítésként volt jelen, így szerepe, érdekessége, és a forrás muzeális volta miatt jelen tanulmányban közlésre érdemesnek találtam.

⁵³ Utasítás – Lovas távíró felszereléshez tartozó optikai távjelző készülékek használatára, E-27, b. Titkos használatra, mint kézirat nyomtatva, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893, (NKE MUZ 60) 7. o.

⁵⁴ Utasítás – Lovas távíró felszereléshez tartozó optikai távjelző készülékek használatára, E-27, b. Titkos használatra, mint kézirat nyomtatva, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893, (NKE MUZ 60)

⁵⁵ Utasítás – Lovas távíró-szolgálatra a m. kir. honvédségnél, (Titkos Szolgálati Használatra) Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893 (NKE MUZ 853) 18.par. 9.o.

⁵⁶ Utasítás, Lovas távíró felszereléshez tartozó optikai távjelző készülékek használatára, E-27, b. Titkos használatra, mint kézirat nyomtatva, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893, (NKE MUZ 60) 6.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

re állt, a készülékek korlátozott száma miatt azonban a hadosztály vezérkari főnökének döntésére bízták, hogy melyik eszköz szolgálja a felderítő-különítmény üzenetváltását, és az ún. vevőállomás pedig a hadosztálynál maradjon-e, vagy mint közvetítő állomás szolgálja az optikai úton vett jelek, már vezetékes távíró rendszerben történő továbbítását a hadosztály-parancsnokság felé.

Az optikai távíró felváltva,⁵⁷ a századfordulót megelőzően a távíró katonai célú alkalmazása azonban már a gyakorlat szintjén is jelen volt, amelyet igazol az 1893-ban kiadott Lovas távíró-szolgálatra vonatkozó Utasítás.⁵⁸ Az Utasítás emellett, hogy részletesen szabályozza a lovas-távíró szolgálat tevékenységét, egyes elemeiben kitér a felderítés – hírszerzés sajátos kérdésköreire. Bevezetőjében megfogalmazzák, hogy a „*lovas távíró az előretolt lovastesteknél, esetleg ezek és a hadtestek között közvetítendő parancsoknak és jelentéseknek távírati továbbítására szolgál.*”⁵⁹ Háborúban minden ezrednél egy lovas távíró járőr kerül kialakításra, amely egy „távírdászból” és egy ún. „lovas küldőncből” állt. Sokoldalú feladataik között megjelennek a hírszerzőket, felderítőket támogató feladatok, így például a távírati összeköttetés biztosítása az arcvonal előtt lévő katonai egységek (idesorolva a hírszerző különítményeket) felé.

A lovas távíró fő „hivatása” továbbá „*az ellenség távírda hálózatának felderítése, az ellenség távírati levelezésének meglesése, valamint háborítása és tévútra vezetése.*”⁶⁰ A távíratok megfigyelésének feladatait emellett az ellenséges távírda állomások elfoglalása kapcsán is megfogalmazták. A szabályzat jól mutatja tehát, hogy mindez már hírszerzési-felderítési eszközként volt jelen, amely végrehajtása arra kiképzett, műszaki-technikai ismeretekkel rendelkező szakembereket igényelt. Ezen ismeretek szükségességére az Utasítás „Ellenséges levelezés meglesése” cím alatt leírt, a vezetéken történő ellenőrzés gyakorlati megvalósításának alábbi, részletesen ismertetett módja világít rá.

„*Az ellenség távírdavezetékeken közvetített levelezések meglesése, vagy hallókészülékeknek az illető vezetékre való kapcsolása, vagy pedig telefonoknak hozzávaló függesztése által eszközölhető. A Morse-jeleknek telefon segítségével való ellesése bizonyos körül-*

⁵⁷ Még az 1942-ben és 1943-ban készült kiképzési Segédletek (a híradó újoncok kiképzése témakörében) is visszatükrözik, hogy a vezeték nélküli híradás mellett a vezetékes, vagy akár az ún. fénytávbeszélő továbbra is jelen volt az információátviteli megoldások között. Segédlet az alosztályparancsnokok számára II. rész., Híradó alakulatok kiképzése, 2. füzet. Vezetékes, rádiós, újonc- és tiszteskiképzés, m. kir. Honvéd Híradó Központi Iskola nyomása, Budapest, 1942, valamint Segédlet az alosztályparancsnokok számára II. rész., Csapatávbeszélő alakulatok kiképzése, 2. füzet. Vezetékes, rádiós, fénytávbeszélő újonc és tiszteskiképzés, m. kir. Honvéd Híradó Központi Iskola nyomása, Budapest, 1943.

⁵⁸ Utasítás – Lovas távíró-szolgálatra a m. kir. honvédségnél, (Titkos Szolgálati Használtra) Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893 (NKE MUZ 853) 1.o.

⁵⁹ uo.

⁶⁰ uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

mények között, [...] még ügyes hallás után olvasók részére is igen nehéz [...] gyakran nem is lehetséges. Ilyen esetekben, ha az ellenséges vezetékelnél való hosszabb tartózkodás egyáltalában lehetséges és ha a kapcsolás körüli teendők észre nem vehető módon eszközölhetők, a hallókészülék veendő alkalmazásba.”⁶¹

„Az ellenséges levelezésnek telefontal való megleséséhez elegendő egy távirás, aki lehetőleg fedett helyen egy megfelelő hosszú vékony huzalnak, egyik végét a vezetékre való rátekergetés által – fémesen – összeköti és másik végét a doboz-telefon vagy szekrény-telefon egyik szorítójába bevezeti. A telefon másik kábelje a kapcsoló cséve közbekapcsolása után egy földvezetékekkel összeköttetik, vagy egyszerűen a megnedvesített kézujjak között tartatik, minél a test nagy ellenállása folytán, alig észrevehető, de a telefon részére megfelelő földvezeték képez.”⁶²

A technikai ismeretek tehát rendelkezésre álltak, azonban elterjedt, felderítési célú alkalmazásuk igazából csak az első világháború időszakára teljesedett ki.⁶³ Több tanulmányban is ennek kezdeti évét 1915-re teszik („a hírszerzésnek ezt a módját nálunk már 1915. augusztus hava óta úzték igen szép eredménnyel”⁶⁴). Érdekesség a felderítési képesség kapcsán, hogy a haderő híradó csapatai annak műszaki lehetőségét a civil szféra előtt sem titkolták. Példaként az 1915 októberében, az ügétő-versenypályán az érdeklődő nagyközönség számára rendezett jótékony célú hadimutatványok említhetőek, amelyek programjai között – a táviró- és távbeszélő-szolgálat mellett – már szerepelt a telefonok lehallgatásának témaköre. A korabeli Népszava⁶⁵ közlése alapján „egy 12 méter magas, távbeszélőállomással felszerelt megfigyelőállás építése”, a távbeszélőkészülékek működésének ismertetése, valamint az ellenség telefonbeszélgetésének lehallgatása is programpontok voltak. Mindez jól jelzi, hogy a képesség már a végrehajtási szinten jelen volt a haderőnél.

A telefonlehallgatás első világháborús katonai jelentőségére más magyar források is utalnak, így a m. kir. nagykanizsai 20-ik báró Szurmay Sándor Honvéd Gyalogezred történetét feldolgozó műben szereplő leírás szerint a keleti fronton az orosz erők ellen folytatott 1916. szeptemberében zajló harcokban már szerepet kaptak a telefonlehallgatás útján szerzett információk. A gyalogezred katonái az orosz tűzrajtacsapástól telefonlehallgatás útján előre értesültek, „mert a németek akkor már lehallgatási készülékkel voltak felszerelve és ezredünk körletében is működött egy lehallgatási állomás. A lehallgatás miatt állásunk előtt ólom lemezeket ástunk be, amelyektől telefontal vezetünk hátra felé. Viszont

⁶¹ uo. 18. par. 50.o.

⁶² uo. 18. par. 50.o.

⁶³ Boda József: A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a titkos információgyűjtés, In: Nemzetbiztonsági kihívások, nemzetbiztonsági szolgálatok, MHTT Konferencia, Hadtudomány 2013/1-2. 47. o.

⁶⁴ Hírszerzés és kémkedés eszközei a világháborúban

www.zmne.hu/tanszekek/Hadtortenelem/tematika/spy/2016.RTF (letöltve: 2017.01.27.)

⁶⁵ Népszava, 1915. október 2-i száma 9.o.

*ugyanilyen veszély ellen mi úgy védekeztünk, hogy minden telefonállomást dupla vezetékkel vagyis visszvezetékekkel kötöttünk össze.*⁶⁶

A világháború során a telefonbeszélgetés lehallgatása alapvetően az állásharc hírszerző eszközeként jelentkezett, amely nagyságrendjét mutatja, hogy „*az olaszok féltév alatt 5200 telefonbeszélgetést vettek fel s ezért pontosan ismerhették állásban levő csapataink helyzetét és állapotát.*”⁶⁷ A megszerzhető információk többek között az ellenség várható támadásaira és csapatmozgásaira⁶⁸ biztosítottak értékes adatokat a hadvezetőség számára. A korszakra jellemző állásharc a vezetékes távíró és távbeszélő összeköttetések kiépítésére elegendő időt biztosított, sérülékenysége (pl. ellenség általi rongálás, vonalszakadás) miatt jelentett megbízható összeköttetést az egyes katonai egységek, illetve a vezetés között. A technikai fejlődés révén a híradás még a háború időszakában a rádió alkalmazásának irányába tolódott el⁶⁹, amelynek a vezetékes kommunikációval szembeni mobilitása segítette az ellenség mélységében végzett hírszerzés során megszerzett információk hatékonyabb továbbítását. Ennek megfelelően a hírszerzésben is – a telefonokon folytatott kommunikációs formán túlmutatva – a rádiós úton továbbított információk felderítésének térhódítása vált meghatározóvá.

KÖVETKEZTETÉSEK

*„A vezetéken folytatott beszéd lehallgatása nem új keletű. A világháborúból számos példát ismerünk, amikor a lehallgató részlegek igen fontos intézkedéseket, jelentéseket és beszédet hallgattak le”*⁷⁰ fogalmazta meg Kerényi István 1937-ben készült munkájában. A megállapítás jól mutatja, hogy a két világháború közötti időszak katonai-műszaki szakembere is az első világháború időszakára datálta a vezetékes ellenőrzés megjelenését. A korszak valóban bővelkedett a vezetéken továbbított kommunikáció ellenőrzésének katonai vonatkozó példáival, amely igaz mind a távíró, mind a távbeszélő ellenőrzésére. Műszaki-technikai eszközeit, megoldásait tekintve mindez a híradó csapatokhoz kapcsolódott, mintegy felderítési résztevékenységként, információkat biztosítva a vezetésnek.

⁶⁶ vitéz SZEPESSY-BUGSCH-Aladár (nyugállományú honvédtábornagy, az ezrede volt parancsnoka): A m.kir. nagykanizsai 20-ik báró Szurmay Sándor Honvéd Gyalogezred története a világháborúban, II. kötet, Sopron, Vitéz Tóth Alajos Könyvnyomdai Műintézete, 1931, p.119.

⁶⁷ JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete, Kincsestár, Kiadja: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931.41.o.

⁶⁸ Hadtörténelmi Szemelvények a világháborúból, A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete, Budapest, A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadvány, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest, 1925. 274. o.

⁶⁹ JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete, Kincsestár, Kiadja: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931. 42. o.

⁷⁰ KERÉNYI István: A vezetékes lehallgatás és lehallgatás elleni védekezés. Magyar Katonai Szemle, VII. évfolyam, 1937. II. évfolyam főszerk.: vitéz Berkó István, a m. kir. Honvédelmi Minisztérium kiadása, Ladányi Jánosné Könyvnyomdája, Budapest, 1937. 143. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

Később, az első világháborút követően a vezetékes telefonok lehallgatásának jelentőségét nem vetik el, a katonai hírszerzés és kémelhárítás részeként,⁷¹ valamint a belföldi (hátszági) telefonvonalak⁷² lehallgatásával az államrendészeti (illetve cenzúra) célokat szolgálhatta. Az 1930-ban kiadott (katonai) Hírszerzési és Kémelhárítási Szabályzat már a hírszerzés speciális technikai eszközeként sorolja fel, amelyet a híradó alakulatok vezetékes és drótnélküli lehallgató szolgálata biztosított számukra. Mivel az információk távirón és távbeszélőn történő továbbítását „*elektromos lehallgató készülékkel le lehet hallgatni,*” így a saját hírszerzők általi használatát azonban kerüldendőnek tartották.⁷³

A belföldi telefonellenőrzés szintén az első világháborút követően válhatott „szervezet-szerű” titkos információgyűjtő képességgé. Egyes források szerint, az ellenőrzést titkosan működtetve, 1924-ben szervezték a Belügyminisztériumon belül, 80-100 telefonállomás figyelését lehetővé téve, ahol „*rendszeresen lehallgatták az SZDP, a legitimista, a nemzeti-szocialista, a nyilaskeresztes, a polgári demokrata, a kispazda, a radikális párt továbbá a kormánypárt egyes képviselőinek telefonjait.*”⁷⁴ Más forrás az évtized végén létrehozott telefoncenzúráról tesz említést, ahol a kijelölt távbeszélő állomásokon folytatott beszélgetéseket hallgatták le. „*Az 1920-as évek végén Hetényi a minisztérium engedélyével telefoncenzúrát állított be. Előbb csak 2, később vagy 8 detektívet foglalkoztatott a távbeszélgetések ellenőrzésével. Az idevezényelt detektívek kizárólag a Hetényi által kijelölt távbeszélő állomások beszélgetéseit hallgatták le, s jegyezték fel.*”⁷⁵ Mindezek, valamint annak ténye, hogy a világ más részein már a századforduló időszakában hallgattak le telefonokat, alátámasztani látszanak, hogy a szükséges műszaki ismeretek, kezdeti technikai képességek már az első világháború előtt hazánkban is jelen lehettek (bár vélhetően ezek még egyedi, manuális megoldásokat jelentettek).

Utalás szintjén, mindennek nyoma van Gróf Bethlen István miniszterelnök 1921. június 1-én a nemzetgyűlésben, a költségvetési vita során tartott ülésén elhangzott beszédében is, ahol a telefonellenőrzés [értsd: cenzúra (?)] kapcsán kijelentette, hogy „*ma is gyakorlatban van, azonban méltóztassék tudomásul venni, hogy sokkal liberálisabb színezetben*

⁷¹ A vkf. 2. osztály Kémelhárításánál (Def.), mint „kémgyanus egyének telefonjának ellenőrzése” volt jelen Lásd: DOBÁK I.: A technikai területek felértékelődése a két világháború közötti magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás szervezetében, Hadtudomány 2015/1. sz. 37.o.

⁷² A hátszági vezetett első világháborút megelőzően működő telefonlehallgatás létezésére eddig⁷² konkrét forrást nem találtam. Az időszakra vonatkozó rezervált BM iratok kutatási jelenleg is zajlik.

⁷³ ABTL 4.1. A-434, A magyar hírszerzési szolgálat IV mű. I. kötet, A magyar hírszerzési szolgálat módszerei 1936-ig, Első rész, A magyar hírszerzési szolgálat kémkedési ága, In: Dr. Regényi K. – Dobák I. Hírszerzési és Kémelhárítási Szabályzat – a két világháború között, Nemzetbiztonsági Szemle 2015/1. 146-197. 158. o.

⁷⁴ HOLLÓS Ervin: Rendőrség csendőrség, VKF2. Budapest, Kossuth Kiadó, 1971. 38. o., idézi NYESTE P.: A bűnüldözési és a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei c. PhD értekezésében, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2016. 69. o.

⁷⁵ VARGA Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásában, Betekintő 2009/1 szám.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

*tündöklő országokban ez szintén gyakorlatban van ... mert hiszen akinek rossz mondani-
valója nincs, az bátran beszélhet a telefonon.*⁷⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ABTL 4.1. A-434 (forrásközlés, REGÉNYI Kund Miklós – DOBÁK Imre: Hírszerzési és Kémelhárítási Szabályzat – a két világháború között, Nemzetbiztonsági Szemle 2015/1. 146-197. o.)
2. A világháború 1914-1918, különös tekintettel Magyarországra s a magyar csapatok szereplésére, V. kötet, Szerkeszti és kiadja: Magyar Királyi Hadilevéltár, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása, Budapest, 1932,
3. BODA József: A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a titkos információgyűjtés, In: Nemzetbiztonsági kihívások, nemzetbiztonsági szolgálatok, Magyar Hadtudományi Társaság Konferenciája, Hadtudomány 2013/1-2. szám, 41-61. o.
4. BIKKI István: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között (rövid áttekintés) Betekintő 2010/1.
5. Brian MITCHELL (szerk.): International Historical Statistics: Europe 1750-1993 (forrás: <https://books.google.hu/>) (letöltve: 2017.01.22.)
6. DOBÁK Imre: A technikai területek felértékelődése a két világháború közötti magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás szervezetében, Hadtudomány 2015/1. szám, 33-50. o.
7. FRISNYÁK Zsuzsa: Munka, üzlet, fecsegés – távbeszélőn www.historia.hu/userfiles/files/2008-08/Frisnyak.pdf (letöltve: 2017.01.22.)
8. Hadtörténelmi Szemelvények a világháborúból, A Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete, Budapest, A Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár kiadvány, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest, 1925.
9. HOLLÓS József: A posta-, táviró-, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve, Szerző kiadása, Budapest 1927, pp.184
10. JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete, Kincsestár, Kiadja: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931.
11. KERÉNYI István: A vezetékes lehallgatás és lehallgatás elleni védekezés. Magyar Katonai Szemle, VII. évfolyam, 1937. II. évnegyed főszerkesztő: vitéz Berkó István, a m. kir. Honvédelmi Minisztérium kiadása, Ladányi Jánosné Könyvnyomdája, Budapest, 1937.
12. Kerry SEGRAVE: Wiretapping and Electronic Surveillance in America, 1862-1920, McFarland, 2014, ISBN 1476617406, 232., https://books.google.hu/books?id=he5ZBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (letöltve: 2017.02.05.)
13. KOVÁCS Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény, Múltunk, 2006/3. szám, 82.o.

⁷⁶ Bethlen István gróf beszédei és írásai, Első kötet, Válogatott beszédei, Budapest Genius Könyvkiadó R.-T. kiadása 1933, 173.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

14. MNL OL K 149 1883 15 tétel, 1203. sz. irat
15. MNL OL K 149 1886 15. tétel, 4306. sz. (1886. jan. 04.)
16. MNL OL K 149 1914 74014/V.
17. MNL OL K 149 1914 3 6463. sz.
18. MNL OL K 149 1914 11 1-7663 sz. (25392. sz. 1914)
19. MNL OL K 149 1914 3 8610 sz. távirat
20. MNL OL K149 1914 11 1796 res/914 sz.
21. MNL OL K 149 1914 11 737. sz. B. eln. 1914. átirat, (1914. aug. 04.)
22. MNL OL K 149 1882 15
23. MNL OL K 149 1882 15 144 res. XI. 16.
24. MNL OL K 149 188215 1400 sz. eln. 1882.11.20
25. MNL OL K149 1912 15 6027. M.E.
26. MNL OL K149 1912 15 6027. M.E.
27. MÜLLER Rolf: Az operatív technikai osztály, 1956-1962, Betekintő 2011/3. 1-14 o.
28. Népszava, 1915. október 2-i száma 9.o.
29. NYESTE Péter: A bűnüldözési és a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés rendszerspecifikus sajátosságai, szektorális elvei c. PhD értekezés, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2016.
30. Segédlet az alosztályparancsnokok számára II. rész., Híradó alakulatok kiképzése, 2. füzet. Vezetékes, rádiós, ujonc- és tiszteskiképzés, m. kir. Honvéd Híradó Központi Iskola nyomása, Budapest, 1942,
31. Segédlet az alosztályparancsnokok számára II. rész., Csapattávbeszélő alakulatok kiképzése, 2. füzet. Vezetékes, rádiós, fénytávbeszélő ujonc és tiszteskiképzés, m. kir. Honvéd Híradó Központi Iskola nyomása, Budapest, 1943.
32. SZABÓ Sándor: A műszaki támogatás cél- és feladatrendszerének változása az I. Világháború végéig, Műszaki Katonai Közlöny, XXIV. évfolyam, 2014. 2. szám, 33. o.
33. SZEPESSY-BUGSCH-Aladár: A m.kir. nagykanizsai 20-ik báró Szurmay Sándor Honvéd Gyalogezred története a világháborúban, II. kötet, Sopron, Vitéz Tóth Alajos Könyvnyomdai Műintézete, 1931.
34. Utasítás, Lovas táviró felszereléshez tartozó optikai távjelző készülékek használatára, E-27, b. Titkos használatra, mint kézirat nyomtatva, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893, (NKE MUZ 60) 6.o.
35. Utasítás a híradócsapat és csapattávbeszélők számára, 3. füzet. Rádió Szolgálat, Tervezet, (E-15, Hir. ut.) A m. kir. honvédelmi minisztérium kiadványa, Pallasz Részvénytársaság nyomdája, Budapest, 1929.
36. Utasítás – Lovas táviró-szolgálatra a m. kir. honvédségnél, (Titkos Szolgálati Használatra) Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1893 (NKE MUZ 853)
37. VARGA Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvalomlásában, Betekintő 2009/1 szám.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

38. VARGA Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában, Betekintő 2010/1 szám.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 1. szám

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE